

Balázs-Hajdu Péter – Ötvös Péter – Szilasi László

ANÜTÉ

Élőt gyászversben dicsőíteni: egy irritálóan rejtélyes Greiffenberg-szövegről

I.

Az 1620-as évek elején már tömegesen vándoroltak ki protestánsok az osztrák örökös tartományokból. Ekkor elsősorban a polgárok akartak külföldön tájékozódni, a nemesség még jelentős szabadságot élvezett.¹ 1624 októberében a már többször veszélyesen nyugtalan Felső-Ausztria számára bocsátott ki II. Ferdinánd szigorú rendelkezést (reformkomissziókat állíttatott fel s kiutasította a protestáns tanítókat és prédikátorokat), 1627. szeptember 14-én császári ediktum rendelkezett arról, hogy Alsó-Ausztriát is el kell hagyniuk a hitük mellett kitartó tanítóknak és lelkészeknek. A jelentős demográfiai átalakulás gazdasági és kulturális veszteségekkel járt: a legszerényebb számítások szerint mintegy százezer osztrák protestáns kényszerült elhagyni lakóhelyét háromnegyed évszázad alatt, közöttük immár nagy számban a lelki gondozók nélkül maradt nemesek is. A nemesi és polgári emigránsok asszimilációs lehetőségei természetesen különbözőek voltak, az emigrációs közösségek csoportképződése, egymás közti kapcsolattartása, önérvényesítése még további higgadt kutatásokat igényel, tudjuk, hogy a második generáció is számított megkülönböztetett bánásmódra a befogadó országokban.

Mind a korai, mind a kései, tehát a század második felében megújuló emigrációs hullám Magyarország nyugati területeit is erősen érintette: Pozsonyban, Sopronban és Köpcsényben, valamint a Batthyány-birtokokon lehet nagyszámú Ausztriából menekült nemes és polgárcsaládokat forrásszerűen is regisztrálni.² A kirajzás ter-

¹ A negyvenes évek végén még mintegy 70 protestáns főnemesi családot tartottak nyilván Alsó-Ausztriában, vö.: Werner Wilhelm SCHNABEL, *Österreichische Exulanten in oberdeutschen Reichsstädten. Zum Migration von Führungsschichten im 17. Jahrhundert*, München, 1992, 2. A témának tartományokra, sőt, városokra lebontva és összefoglalóan is nagy irodalma van.

² 1627 után egyenesen a Batthyány-birtokok váltak a vallási menekültek, elsősorban tehát a tanítók és a prédikátorok legfontosabb magyarországi célpontjaivá. Szalónakon pl. húsz család telepedett le. Poppel Éva, Batthyány Ferenc özvegye igen nagyvonalúan támogatta a menekülteket, s bár Ádám fia ismert módon katolizált, neki már nem maradt elég ereje komolyan foglalkozni a birtok vallási ügyeivel. Megtelepítette a ferenceseket Németújváron, nagy kolostort fundált, ám katolikus lelkiségének további vezetésre lett volna szüksége, vö.: „*Vitéz-e avagy ájtatos?*”: I. Batthyány Ádám sajátkezű bűnlajstroma s „*némely fontos kicsisége*”, közreadja SZILASI László, Szeged, 1989 (Peregrinatio Hungarorum, 3). Ausztria legerősebb és legaktívabb evangélikus közösségei az egykori Batthyány-birtokokon működnek ma is.

mészetesen mégis a birodalmi városokat érintette leginkább. Ezek között Nürnberg volt a legfontosabb, itt alakult meg a legnépesebb osztrák emigrációs közösség. Itt vette fel a kapcsolatot a második hullámban érkezett menekültekkel az a *Sigmund von Birken*, akit a legújabb szakirodalom úgy tart számon, mint a 17. század legaktívabb, legsikeresebb német nyelvű irodalomszervezőjét (irodalom- és kultúraalakító szerepét tekintve néhányan csak Opitzot helyezik elébe). *Von Birken*, eredetileg *Sigmund Betulius* (1626–1681) az Óriáshegységben született, de Nürnbergben nőtt fel. 19 évesen a *Pegnitz-parti Virágrend* (*Pegnesischer Blumenorden*) tagja *Floridan Floramor* névvel, 1658-tól *A FeInött* (*Der Erwachsene*) névvel tagja a *Fruchtbringende Gesellschaft*nak, 1665-től már nemességet kapott koszorús költő. Nem járt Magyarországon, ám sokat hivatkozott, még kalózkodásban is többször kiadott *Donau-Strand*-ja szoros magyar vonatkozásokat tartalmaz.³ 35 éves volt, amikor igen szoros és termékeny irodalmi kapcsolatba került az ausztriai Greiffenberg családdal. A legfontosabb tények jól ismertek, és már egy kortárs kisregény is izgalmasan feldolgozta a témát.⁴ 1660. április elsején Hans Rudolf von Greiffenberg levelet írt neki, hogy rendezze sajtó alá – titokban, meglepetésként, a szerző tudta nélkül – a báró unokahúga, Catharina Regina verseskötetét. Ez a Hans Rudolf von Greiffenberg (1608–1677) 33 évvel fiatalabb féltestvére volt Catharina Regina apjának, Hans Gottfriednek (1575–1641), s ennek halála után gyámja és *jótevője* (*Wohltäter*) lett az akkor nyolc éves kislánynak.⁵ Később anyjával, *jótevőjével* és leánytestvérével, Annával többször járt Magyarországon, főleg Pozsonyban és Sopronban, mivel otthon nem részesülhettek az úrvacsorában. 1651-ben a pozsonyi dómban árasztotta el a *deoglori* fény (*in mir angeglimmet und aufgegangen*), ugyanakkor Sopronban is nagyon fontos irodalmi és felekezeti kapcsolatokat épített ki. Klesch Dániel, ez a nagyon termékeny, sokat és több nyelven író nyugtalan tanár és prédikátor, a *nyelvszeni* Philipp von Zesen barátja, egyenesen azt írta *együgyű, 1677-ben sietve összeállított úti- és vándorprédikációjának* ajánlásában, hogy ő tanította meg a bárónőt Sopronban a költészetre.⁶ Az öngazolásként észrevehetően kapkodva íródott ajánlás név szerint felsorolja előkelő hivatalt kapott soproni tanítványait, majd üdvözetét küldi von Greiffenberg bárónőnek is:

Euer Gnaden erlaube mir doch / daß ich auch hier die Hochwohlgebohrne Frau / Frau Catharina Regina Freyin von Greiffenberg / meine gnädige und gebietende

³ Első kiadása: *Der Donau-Strand mit allen seinen Ein- und Zuflüsse angelegenen Königreichen, Provinzen, Herrschaften und Städten, auch derselben Alten und Neuen Nahmen – vom Ursprunge bis zum Ausflüge: samt kurtzer Verfassung einer Hungarisch- und Türkischen Chronik und heutigen Türken-Kriegs, Nebenst XXXIII. Figuren der vornehmsten Hungarischen Städte und Vestungen in Kupfer hervorgegeben von Jacob Sandrart, Nürnberg, 1664.*

⁴ Evelyn SCHLAG, *Die lustwärende Schäferin* = E. SCH., *Unsichtbare Frauen. Drei Erzählungen*, Salzburg–Wien, 1995, 137–198.

⁵ Catharina Regina von Greiffenberg, a 17. század legjelentősebb német nyelvű költőnője 1633 szeptemberében született a seiseneggi kastélyban. 27 éves volt tehát, mikor nagybátyja és von Birken elindították versei kiadását.

⁶ RMK III. 2819. 4.v.

Frau / unterthänig grüssen dürffe. Ihre Gnaden scheuen sich nicht zu bekennen / daß Sie im Jahr 1652. in Oedenburg die deutsche Dicht-Kunst / innerhalb 14 Tagen erlernt. Mit ihrem gegenwärtigen hochbetrübten Zustand habe ich ein herzlich Mitleiden: Denn ich weiß / sie Gott da angegriffen hat / da es ihr am wehesten thut. Er hat Ihr ihren liebsten Freund von dieser Welt hinweg genommen. Dieser Schmerz ist eines sondern Trostes wehrt / welchen ich auch ehestes zu senden verspreche.

Nem tudjuk, elkészült-e ez a megígért vigasztaló irat. Az bizonyos, hogy a költő vesztesége széles körben váltott ki részvétet, figyelmet és indulatot. Ez évben, 1677 áprilisában halt meg ugyanis férje, korábbi gyámja, apjának féltestvére, Hans Rudolf von Greiffenberg.

Az történt ugyanis, hogy Hans Rudolf, a gyám és *Wohltäter*, szerelmes lett a nála 25 évvel fiatalabb unokahúgába, s mikor ő visszautasította közeledését, mély pszichikai és fizikai válságba esett, ugyanakkor aktív tevékenységbe is kezdett jóindulatának megnyeréséért. Úgy tudjuk most, hogy Catharina Regina tudta nélkül kérte meg von Birken unokahúga szonettjeinek és vallásos énekeinek kiadására, majd a család soproni lelkészeit, elsősorban Christoph Sowitschot (1622–1692) igyekezett megnyerni házassági tervének. A szonettek kiadását jegyajándéknak szánta, von Birken mintegy másfél esztendőig dolgozott a szerkesztésen és az előszón. Úgy alakította a bemutatást, hogy Catharina Regina inspirált költőként jelenjen meg, s azt hitette el az olvasóval, hogy a szonettek poétikája vallásos extázisra épült.⁷ Von Birken szerint Catharina Regina inspirált mennyei szerző, és a költő maga is vallja: „*Ich bin ein Pinsel nur: sein Hand mahlt selbst die Frucht*”.⁸ Felértékelődtek a szavak, felértékelődött az *ausstaffierung*, azaz a feldíszítés, hiszen a mennyből érkező és ismét a mennybe fellobogó művészi hangzás (*Kunst-Klang*) egy angyaltól származik, aki angyalian (*englisch*) szól és énekel.

A kötet nem kapott kedvező fogadtatást, de Catharina Regina 1662 nyarán (Seisenegg, 1662. június 21.) azért választékos szép szavakkal köszönte meg von Birken dicséretét és segítségét:

Wie Wohl Ich mich des Hohen Loobes unschuldig Achte, erkenn' Ich mich doch schuldig davor zu danken, So große bemühung durch künstliche außzier- und Aufführung Einer ungestaltten Mißgeburt, erfordern kunst-hoohe dankes-federn, und Eusserste gemüths erkänthus, weilen Ich jener nicht theylhafft, kann sich mein geEhrter herr versichern, daß Ich so hoohe Ehrbezeugung, Tugend-

⁷ Geistliche Sonnete / Lieder und Gedichte / zu Gottseeligem Zeitvertreib / erfunden und gesetzt durch Fräulein Catharina Regina, Nürnberg, 1662.

⁸ *Catharina Regina von Greiffenberg Sämtliche Werke* Bd. 1. = *Catharina Regina von Greiffenberg Sämtliche Werke in zehn Bänden*, hg. von Martin BIRCHER und Friedhelm KEMP, unveränderter Nachdruck Kraus Reprint Millwood, N.Y. 1983. Sonnet 5. *Sehnlicher Weißheit-Wunsch / zu vorgekommenem löblichen Lobewerk etc.*

Müh, und kunst fleiß in unausleschlicher dank gedächtnus, und ersetzungs begirde behalten, und höhers nichts verlangen werde.⁹

Ezzel a levéllel indult a szavak pompáját mindig vigyázva érvényesítő, kezdetben még szentimentálisan hízelkedő levelezésük. Mivel azonban a bárónő kézíratos hagyatéka elveszett, csak azok a levelek állnak rendelkezésünkre, amelyeket a címzettek megőriztek vagy lemásoltak. Von Birkenhez (később nagyon intim megszólításai szerint *lovagomhoz*, *angyalomhoz*) írott levelei vélhetően teljes számban megmaradtak, hagyatékában 174 hozzá írott Greiffenberg levél található.

A kötet megjelenése után sem von Birken, sem Greiffenberg nem foglalkozott extrém individuális szövegekkel: a 25 éven át készült emblematisz prózameditációk (*Andächtige Betachtungen*) viszont kizárólag a hit lelkileg mélyen megélt élményéről szólnak ismét.

Hans Rudolf von Greiffenberg Sopronban tájékozódott házasságának engedélyezése ügyében. Itt a korábbi lelki gondozók, legelősebben Christoph Sowitsch, határozottan visszautasították tervét. Buzgó igyekezete végül mégis eredményes lett, a bayreuth-i szuperintendens, dr. Caspar Lilien megszerezte a diszpenzációt. Catharina Regina is beleegyezett a házasságba, és Isten próbájának fogta fel azt, de talált is olyan Luther-helyet, amely nem zárta ki az ilyen kapcsolatot. Kevés időt még Nürnbergben töltöttek, majd hazautaztak. Az akkor 57 éves férjet azonban ott mindjárt letartóztatták, bíróság elé idézték, s megvádolták azzal, hogy „elhunyt bátyja urának leányával szerelembe bocsátkozott”. Hans Rudolf csak két év múlva, 1666-ban szabadult ki a börtönből, Catharina Regina ezalatt nagy szomorúságban és mély depresszióban írta leveleit Birkennek: 1665 októberében (Nürnberg, 1665. október 6.) például ezt: „*Ich schwebe jezt Eben in dem tüffesten Meer-Abgrund Meines Unglücks (...) und Ich Aber heüt vor unlust Sterben möchte*”.¹⁰ Hans Rudolf kiszabadulása után újra közeledni akartak korábbi soproni lelki gondozóikhoz, fontosnak gondolták önigazolásukat és kapcsolatuk fenntartását. Catharina Regina édesanyja is folyamatosan oda járt az úrvacsoraért. 1668 júliusában (Seiseneck, 1668. július 6.) így ír Birkennek: „*Meiner Frau Mutter Reise gehet Erst im Augusto nach Oedenburg (...) Ich Beneide Meine Linden unter der Ich size, daß Sie mehrer Laub, Alß Ich lob habe Solches dem Höchsten zugeben*” és ezt nagyon nehéz olyannal közölni azzal, „*der Selbst Ein Spring-brunn Göttlicher lieb- und lobes ist.*”¹¹

Nem nyugtatják, éppen izgatják egymást Sowitsch elzárkózása miatt: von Birken 1668 decemberében például egy 22 strófás verset küld barátnőjének, amelyben így ír:

⁹ Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel zwischen Sigmund von Birken und Catharina Regina von Greiffenberg*, Hg. Hartmut LAUFHÜTTE in Zusammenarbeit mit Dietrich JÖNS und Ralf SCHUSTER, Teil I. Die Texte, Sigmund von BIRKEN, *Werke und Korrespondenz*, Hg. Klaus GARBER, Ferdinand van INGEN, Dietrich JÖNS, und Hartmut LAUFHÜTTE, Band 12/I. Tübingen, 2005 (Neudrucke deutscher Literatur, Neue Folge, hg. von Hans-Henrik KRUMMACHER, Band 49. 3.)

¹⁰ Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel*, Nr. 5. 10.

¹¹ Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel*, Nr. 33. 43.

Eins noch! weil die Rach so süß,
 Kan ich mich auch nicht entbrechen;
 ich muß, die man Untreu hieß,
 meine Treu etwas rächen (...)
 Kan ein Tröpflein Drachenblut,
 Eüch das ganze Meer vergiften?
 Lasst ihr Eüch, der wölfe wut,
 locken also aus den Tristen?¹²

A levelek, mint mondtam már, nyelvileg gondosan, egyenesen művészien megformáltak voltak és mindig számítottak a címzettek (*WohlEdler Ehren-Vester, HochgeEhrter Herr, Werther Freund*, illetve *Hoch und Wohlgeborne, Gnädige Frau*) kitüntető és egyetértő tudós figyelmére. Közösen kezdték¹³ fogalmazni igazoló írásukat, Catharina Regina így írt pl. von Birkennek (Seisenegg, 1668. augusztus 28.): *Erindere Demnach Meinen geEhrten herrn daß Ich Die Bewuste Schrift Aufgesetzt, und der Selben Persohn benebens Einen Brief geschrieben* [nämlich an Sowitsch], *in welchen Ich Alle gründ und ursachen so mich dazu Bewogen, auch hierinnen Trösten, zu verstehen geben*¹⁴ Ugyanitt sajnálja, hogy *legkedvesebb barátja* most védőbeszédet és nem inspirált költői szöveget készített: *Am Aller leidesten Aber ist mir, daß Er* (nämlich Birken) *Seinen Hohen Gedanken nicht den Lauf, zu Himlischen beginnen lassen kann! da Ich mir wohl Einbilde, wie Schön Er die Reise in die Ewigkeit Beschreiben wurde.*¹⁵ Válaszában von Birken a protestáns történelemszemlélet nyomasztó világvége-képét vázolja fel:

Warlich eine solche Zeit ist es, die wir leider, wie weiland Noah, erlebt. Gott hat durch seinen letzten Profeten Lutherum das Licht wieder aufgesteckt: aber ein Theil wolte es nicht annehmen, und die es angenommen, gebrauchen es zu Sünden, oder stecken es in die finstere Latern der Vernunft. Hier hat Gott nichts mehr zu thun, er hat die Welt ihrem lieben Satan übergeben: immerfort und nun bald miteinander der hölle zu.¹⁶

Ehhez a levélhez ismét csatolt egy verset, egy panaszt, amely igazolás, óvatos vádolás és egyben támogatás is a soproni ügyben. A korábbi levelezésükre jellemző nyájas modor és választékos stílus viszont egyre halványult. 1668. augusztusában már azt írta von Birken, hogy komolyabb ok készíti hallgatásra: *Aber eine grössere Ursach, hiesse mich seither schweigen. Ich hoffete täglich, eine Zeit zu gewinnen,*

¹² Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel*, Nr. 37. 56.

¹³ Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel*, Nr. 35. 47. A soproniakkal, elsősorban Christoph Sowitsch-csal való konfliktusukat még a levelezés-kötet megjelenése előtt feldolgozta Hartmut LAUFHÜTTE, *Der Oedenburgische Drach. Spuren einer theologischen Kontroverse um die Ehe der Catharina Regina von Greiffenberg*, *Daphnis*, 20(1991), 355–402. Bár támaszkodom a feldolgozásra, szempontjaim most mások.

¹⁴ Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel*, Nr. 35. 47.

¹⁵ Sigmund von BIRKEN, *Der Briefwechsel*, Nr. 35. 45.

¹⁶ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 36. 49.

da mit der himmlischen Uranie meine Feder etwas himlisch reden köndte. Aber (...) wie sollte, meine Erde, himlisch reden?¹⁷ Arra sem talált megfelelő szavakat csak *niedere Worte*, hogy jókívánságait szép retorikával kifejezze: *demnach muß ich bey Stäublein bewenden lassen, die von solcher Erde auffliegen, und Euer Gnaden mit niederen Worten gehorsam versichern, wie ich höchst erfreut worden zu vernehmen, wie daß Euer Gnaden gesund und glücklich anheims gelanger*¹⁸

Dolgozott ekkor már a soproniaknak szánt védelmi iraton (*Apologia Connubialis Illustris Uraniae*), amit 1669 késötélén fejezett be. Nem ismerte ugyan a címzettet (*Euer WohlEhrwürden mit diesen Zeilen, zwar unbekannter, zu ersuchen*), de *Euer WohlEhrwürdigen Herr Collegának* szólította. A vitatott házasság lehetséges védelmének 42 pontban tárgyalt érveit a Szentírásra és az ártatlan költőné megható szenvedéstörténetére építette s ezt küldte el Sopronba (17 összefűzött dupla lap, azaz 34 oldal).¹⁹

Last uns dann, die Historie dieser mariage, und zugleich dieser Unschuld, betrachten! dieser Engel, verlohre, in seiner Kindheit, seinen Irdischen, aber nicht seinen himlischen Vater. Sie kame, mit der Frau Mutter, von der Leiche des Herrn Vatters, zu der Leuchte eines treuen Herrn Vettern und PflegVatters.²⁰

A szerelem viszont szenvedés, passio, Catharina Regina nem tehetett róla, hogy nagybátyja belészeretett. Legfeljebb annyiban, hogy kedves volt és nyájas hozzá. E szerelem kifejlődése pontosan olyan ártatlan volt, mint kezdete.

Az érvelés autoritását természetesen a Szentírás adta (a históriák tele vannak olyan példákkal, hogy istenfélő és erkölcsös emberek is halálosan szerelmesek lettek), a soproniaknak Luther írásaira való hivatkozása ugyanakkor – szerinte – két okból is hamis: először azért, mert Luther nem utasította el a fivér lányával kötött házasságot, másodszer pedig azért, mert a soproniak egyébként sem lapozták át elég figyelmesen Luther írásait. Mert akkor olvasták volna azt is, hogy az egyház szolgálja nem ítélezhet házassági ügyekben: feladata az, hogy vigasztalást nyújtson és prédikálja az evangéliumot. Amikor Catharina Regina és házastársa, Hans Rudolf Sopronba utaztak, hogy nagyra becsült korábbi gyóntatójuktól megkapják a feloldozást és az úrvacsorát, akkor Jézus szolgáját keresték, de Mózesét találták meg, aki nyilvánosan bűnösnek nevezte őket, megtagadta a feloldozást, és leírhatatlan rémülettel kellett hallgatniuk, amint szörnyen szidalmazta őket: *Es wurde kein Wunder gewesen, wann Gott, durch so eifrige Bus- und Glaubens-Seufzer bewogen, einen sichtbaren Engel, diese Seele zu trösten, von Himmel gesendet hätte. Aber er sandte Ihro Gnaden nicht einen Engel, sondern Jesum selber und seinen Heiligen Geist ins herze.*²¹

¹⁷ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 34. 44.

¹⁸ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 34. 44.

¹⁹ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 39a. 64–82.

²⁰ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 39a. 64.

²¹ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 39a. 81.

Az utolsó (42.) pont a jól felépített apológia retorikai zárlata: *Ihro Gnaden leben in der hoffnung, Euer WohlEhrwürdigen werden, nach diesem mehrerm und genugsamen Bericht, aufhören sie zu beschuldigen, hingegen Sie in dero Freundschaft, Gebet und Seelsorge wieder aufgenommen (...) Mit Seelen lässt es nicht spielen oder scherzen (...) Datum Nürnberg den 21. mensis Januarij Anno 1669.*

Az apológiát von Birken elküldte Sopronba, de megmutatta természetesen Greiffenberg bárónőnek is. Catharina Regina Nürnbergben élő barátnőjének, Susanna Poppnak reagált először: *Zu Abend kame ein Brief von Seiseneck, der brachte mir des lieben Herrn von Birken Brief, darinn die treffliche Schrift gelegen: welche mich dermassen vergnügt und erfreuet, daß ichs nicht gnug beschreiben kan.*²² (És mikor megkaptam, nem nyugodtam, míg végig nem olvastam s oly nagyszerűnek találtam, hogy igazán megörvendeztette a lelkemet. Birken úr szeretete olyannyira lekötelezett, hogy nem tudom eléggé kifejezni – *daß ich nicht genug aussprechen kan*).

Végül hosszabb hallgatás után írt von Birkennek hálás köszönő levelet s ebben meg is indokolta a kimondhatatlanságot:

Hochgeehrter Herr, Deßen Angenehmstes Schreiben, samt deme vom Himmel gewürktem Einschluß, habe Ich recht! und mit Sondern Freüden Empfangen So Erz verpflichtbare Sachen, sollten billich Eine Eilende Antwort, und gefliegleten dank erhalten. Aber Eben das Stillschweigen, zeigt deren Hoch-Achtung An! und rühret Auß lautter unentslossenheit her, welche Wort Ich Erwählen sollte, Meine dank-gedanken, Sattsam Auszusprechen, Ich müste Ewig schweigen, wann Ich meinen Sinn nach, hiezu genugsame wort, erwarten wolte, das Schweigen hat zwar Etwas verEhrendes An Sich.²³

Ezzel a köszönő levéllel mintegy két hónapot várt. Ezt megelőzően azonban, február huszadikán szonett formában gyászverset írt a boldog emlékeztű kiváló költők, Harsdörffer és von Birken urak szomorú és a kortársakat mélyen lesújtó haláláról.

Tényleg különös. A levelezés-kötet nagyon alapos felkészültségű sajtó alá rendezője, Hartmut Laufhütte, tanácstalan. Nem érti, miért kellett von Birkennek meghalnia, s hogyan kerülhetett a gyászversben a már ekkor 11 éve halott Harsdörffer mellé.²⁴

Most csak a kérdéseket tudom óvatosan megfogalmazni: a dicsőítő nagy szavak vajon csak gyászversben tudnak igazán artikulálódni? Műfaji kérdésről van-e szó, vagy arról, hogy az utódnak meg kell ölnie elődjét, hogy atyjává tehesse?

²² Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 39b. 83.

²³ Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Nr. 42. 86.

²⁴ „Ein irritierend rätselhafter Text. Die Verfasserschaft ist durch Handschrift und Diktion gesichert, authentisch ist auch der Empfangswerk (...) das Tagebuch vermerkt nichts dergleichen. Völlig rätselhaft ist auch, weshalb das poetisch vorweggenommene Ableben Birken mit demjenigen des bereits 1658 verstorbenen Harsdörffer parallelisiert wird.” Sigmund von BIRKEN, *i. m.*, Apparate und Kommentare, Text 40. 514.

II.

Könnyen belátható: Catharina Regina von Greiffenbergnek minden oka megvolt rá, hogy hálás legyen Sigmund von Birkennek. Kétségtelen, hogy *A Felnőtt* nagyon sokat tett a fiatal nemeshölgy költőként történő elfogadtatása és házasságának legalizálása érdekében egyaránt. Az, hogy ez az indokolt hála dicsőítő versben fejeződik ki, teljesen érthető. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a retorikai tradíció szerint „a *genus demonstrativum*ban nem lehet *confirmatio*”, továbbá azt, hogy a – valóban létező vagy csupán a beszélő által feltételezett – ellenvetések cáfolata különösképpen a halottakkal kapcsolatos laudatív szándékú szövegekben kerülendő (*de mortuis nihil nisi bene*),²⁵ akkor azonnal érthetővé válik a Greiffenberg-szöveg műfajválasztásának (s ezáltal választott fikciójának) irritáló rejtélyessége. Bár a dicsőítő nagy szavak egyáltalán nem csak gyászversben tudnak igazán artikulálódni, ám azt mégiscsak ez a műfaj tudja elsősorban garantálni, hogy egyáltalán ne lehessen külső ellenvetés, hogy a dicsőítő nagy szavakat egyáltalán ne kelljen senki mással (magával a halottal sem) megvitatni. Ebben az értelemben lehet mondani: a kimondhatatlanság-toposz által diktált hallgatás-parancsnak a gyászvers a legenyhébb megsértése. Gyászversben laudálhatunk a leginkább argumentálatlanul – egyáltalán nem véletlen, sőt, a retorikai szabályrendszer miatt szinte szükségszerű tehát, hogy az irodalmi kultuszok primér szövegeket tartalmazó gyűjteményei elsősorban halotti beszédekkel és rokonműfajú szövegekkel vannak tele (s hogy néhány tudományos tárgyú, ünnepi tanulmánykötetnek, bizony: néha még nagyon eleven ünnepelt esetében is, némiképp felemás, de ebben a kontextusban teljesen érthető módon *Emlékkönyv* a műfaji címe, önmegjelölése).

Az azonban mindettől függetlenül továbbra is interpretációs problémát jelent, hogy, mint oly sokszor, a kimondás ténye ezúttal is ellentmond a kifejtett mondanóknak, hogy, mint oly sokszor, a műfaj, mint beszédaktus, ellentmond az általa generált trópusoknak: ahhoz, hogy (az empirikus valóságban) megdicsérhesse, előbb (legalább a fikció szintjén) meg kell ölnie. A szöveg Lauffhütte által jól érzékelt *irritáló rejtélyessége* ebből a szempontból éppen abban áll, hogy cselekedet és beszéd, kimondás és mondanó, beszédaktus és trópus ellentéte nem jut nyugvópontra: mindvégig eldöntetlen marad, hogy a legbiztosabb *laudatio* voltaképpen nem *vituperatio*-e is egyben, hogy miközben a szöveg megpróbálja elkerülni a külső vitapartnereket, nem vitatkozik-e, cserében, nagyon is intenzíven, és nagyon is eredménytelenül – saját magával.

Ha pedig a dolog így áll, akkor az is könnyen meglehet, hogy Greiffenberget valójában kettős cél vezeti, s hogy szövegének kettős funkciót kell betöltenie: egyfelől, mintegy retorikai kényszerűségből, meg kell ölnie Birkent ahhoz, hogy háláját, tiszteletét és szeretetét kifejezendő végre igazán méltó módon dicsérhesse meg – másfelől viszont elsősorban épp azért, annak érdekében kell oly nagyon dicsérnie, hogy megölhesse végre.

²⁵ KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas, 1998 (Historia Litteraria 5), 181.

Abban a korábbiakban vázolt kontextusban, amit vulgáris nyelven életrajznak szokás nevezni, ezt a kettősséget több tekintetben is indokoltnak tekinthetjük. Catharina Regina von Greiffenberget legközelebbi férfi hozzátartozókként születésétől fogva nálánál sokkal, nagyon sokkal idősebb és tekintélyesebb férfiak vették körül. Öreg és nagyhatalmú férfiak hatókörében élt: apja, Hans Gottfried von Greiffenberg (1575–1641) 58 évvel, gyámja, későbbi férje, apjának testvére Hans Rudolf Greiffenberg (1608–1677) épp egy negyedszázaddal évvel volt idősebb nála. (Apját 1641-ben, 8 évesen vesztette el: Gottfried 66, jótévője, gyámja, majdani férje, Rudolf 33 éves volt ekkor.) Vélhetőleg tisztelte, szerette – és kissé talán sokallta őket. Mi következhet ebből?

1.) férjgyilkosság

Amikor 1669-ben, a gyászvers fikciója szerint, (a Greiffenbergnél végre! csupán hét évvel idősebb) Sigmund von Birken meghal, a vers világában az ekkor már 11 éve halott Georg Philipp Harsdörffer (1607–1658) mellé kerül. Azt hiszem, aligha lehet véletlen, hogy Greiffenberg épp egy olyan halott mellé fekteti Birkent, aki majdnem egykorú a férjével. Harsdörffer és a férj csaknem egyidősek: amikor Catharina épp annak nagy elődje és mestere, Harsdörffer mellé temeti saját mesterét, Birkent, tulajdonképpen saját férjét temeti az apja (férjének bátyja) mellé. A férjét csak úgy fektethette az apja (annak bátyja) mellé, ha mesterét (Birkent) annak mestere (Harsdörffer) mellé fekteti. A fiatal (de *Felnőtt*) jótévőt – az öreg *Wohltäter* helyett.

2.) apateremtés

1664-ben, a házasságkötéskor Catharina Regina 31 éves volt, Hans Rudolf 56. Amikor a férjet egy év múlva börtönbe zárják, s a házaspár szétszakad, a feleség majdnem annyi idős (32), mint a férj az apa halálakor (33), a férj pedig majdnem annyi (57), mint az apa a lány születésekor (58). A férje majdnem ugyanolyan idős korban hagyta őt magára, mint az apja volt születésekor – ő pedig majdnem ugyanolyan idős, mint a férje volt, amikor elveszítette a bátyját. Az apa halott. A volt gyám és friss férj börtönben van. Új apára van szükség. Ha igaz az, hogy az elődöt az utódok elsősorban épp a gyilkosság által avatják fel apjukká,²⁶ akkor, tulajdonképpen, Greiffenbergnek nem sok választása volt: Birkent (a költészetben már amúgyis az: a férj kérésére és helyett feltűnő műgonddal szerkesztette meg az asszony kötetét) kellett megölnie, hogy a vérszerinti helyett legyen ő az apja – ha már a férje (pedig korban épp illene hozzá) a férje miatt nem lehet.

²⁶ *A Kopreczky-effektus, avagy miképpen fiadzhatja egy beszéd a saját apját* (Mikszáth Kálmán: *A Noszty fiú esete Tóth Marival, IX. fejezet*), Holmi, 1997. szeptember, 1256–1272. = *A szerző neve DEKONFERENCIA IV*, Szeged [in Mojo] 1997. április 17–18. Szerk. FOGARASI György, ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, 1998, (deKON-KÖNYVEK, Irodalomelméleti és Interpretációs Sorozat 11.) 118–145. = *A Kopreczky-effektus*, Pécs, Jelenkor, 2000, KE 80–109.

3.) *apagyilkosság*

A férj 1666-ban szabadult. Greiffenberg 1669-ben, 36 évesen írta meg Harsdörffer és Birken fiktív gyászversét. Az (egyéni) apahiány ekkorra már jócskán enyhülhetett: a férj újra szabad, az *Apologia Connubialis* megírásával pedig Birken (utólag, visszamenőleges hatállyal) felvette a kiházásító apa szerepét. A nulla apa (az egyik meghalt, a másik börtönben) még eggyel kevesebb, a két apa (az egyik kiszabadult, a másik felavattatott) viszont már eggyel több a kelleténél. Az egyiket meg kellett ölnie. Birken választotta: Birken, mint apa, végülis az ő műve volt. Felmagasztalja: mellé temeti az apjának meg Harsdörffernek, de ezzel végre meg is szabadul tőle. Örömmel és szomorúan, dicsérve és gyalázkodva – ahogyan vélhetőleg az összes többitől. Catharina végül aztán (kissé talán későn, de) persze győzött: egyedül maradt. Férje, Rudolf 69 éves korában bekövetkezett halálakor, 1677-ben 44 éves volt. Birken 1681-ben halt meg, 55 évesen – Catharina Regina 48 volt ekkor. Catharina Regina von Greiffenberg (a névtől – hiszen férjezett és leánykori neve egybeesett – nem tudott megszabadulni) 1694-ben halt meg, 61 éves korában.

Bizonyos, hogy a magukat indokoltan komolyan vevő pszichoanalitikus értelmezések valóban joggal indulhatnak el ezekbe a végigjárhatatlan irányokba, mindezen lehetőségeket csakis azért villantottam fel, hogy világos legyen: a gyászvers megírását, mint beszédaktust, szintén a helyettesítések tropologikus logikája irányítja. Birken (fiktív) halála, mint a szerző és a műfaj közös (és valóságos) cselekedete csakis helyettesítésként, tehát valamiféle trópusként olvasva tehető jelentéssé. A kérdés már csak az, hogy igaz-e a tétel megfordítva is. Beszédaktusok-e Greiffenberg gyászvers-szövegének trópusai? Továbbá: cselekszenek-e, s ha igen, mit? És végül: ugyanannyira kétarcú-e a trópusok beszédaktusként olvasott nyelve, mint a (látjuk:) trópusként olvasódó beszédaktusoké?

Az valóban kétségtelen, hogy felértékelődnek a szavak. Felértékelődik (a vulgáris nyelvű retorikai szakkifejezés nagyon is helyénvaló ebben a szűkebb kontextusban:) az *ausstaffierung*, a kistafirozás, azaz a feldíszítés (*elocutio*), hiszen a mennyből érkező és ismét a mennybe fellobogó művészi hangzás (*Kunst-Klang*: az egymásra tornyozott szavak tipográfiailag is megjelenítik az *ideát*) egy angyaltól származik, aki angyalian (*englisch*) szól és énekel. *Ach, ach, O*, és még egy *Ach*: első látásra úgy tűnhet, hogy ez az angyal, ez a szöveg, ez a különös gyász-szonett mindvégig elsősorban felkiáltásokkal és aposztrophékkal építi meg magát, ezekkel ad hangot az érzelmi megindulásnak és hoz létre egy merőben fiktív (az idő kerekét előre és hátra egyszerre forgató), diszkurzív eseményt.²⁷ Egyetlen mondat sem végződik ponttal, kérdő- és felkiáltójelek satirozzák a szöveget mindenütt – ám mindez aligha képes elfedni, voltaképp mennyire különösen is hangzik az első sort záró *unwiederbringlichkeit!* egy olyan versben, amely egyszerre két embert sirat, s akik közül az egyik, ráadásul, még *el sem távozott*. Ha pedig ezt a nem is olyan rejtett nyitófigyelmeztetést (mi mást is tehetnénk:) komolyan vesszük, akkor már nem nehéz észrevenni, hogy a veszteség pótolhatatlan voltának állítása voltaképp

²⁷ Lásd: Jonathan CULLER, *Aposztrophé*, ford. SZÉLES Csongor, Helikon, 2000/3, 370–389.

ugyanúgy vitába száll egy feltételezett ellenkező értelmű állítással, mint a földön tartózkodó örökkévaló mennyeknek a halál által történő megsebezhetőségére, és az anyagi lélek halhatatlanságára vonatkozó retorikai, tehát (nem kérdező, nem állító, hanem grammatikai és retorikai értelem egymásnak feszülése miatt konkrét tárgyi tartalmukban bizonytalan és) eldöntetlen²⁸ kérdések. Az a helyzet, hogy Greiffenberg gyász-szonettje szinte fitogtatja, hogy valójában nem a trópusok dominálnak benne, szövetét nem elsősorban a puszta szóképek szövik, hanem az, amit ezek a trópusok *tesznek*. Egy cselekedet, egy beszédaktus, egy nagyon határozott retorikai tiltás nem kevésbé határozott megszegése: a *vitatkozás* a *genus demonstrativum*-ban – annak is abban a műfajában, ahol ez leginkább tiltva van. Gondolhatnánk: a szöveg választát mindazonáltal mégiscsak teljesen egyértelművé teszi az a (mélységesen, már-már aggasztóan közhelyes) toposz-áradat, amely jó összegződik a 10. sorban: *Die höchste Tugend Soll Auch bei dem höchsten sein!* – fájdalom van, de katasztrófa nincs: az erényes lélek visszatér az égbe, amelyből vétetett, ahonnan adatott. Mindezt a bizonyosságot azonban igencsak megbillenti, ideiglenessé teszi, mert más nézőpontból határozottan vitatja, először az erőtől/hőségtől (*krafft/hiz*) szétfolyó test váratlanul naturalisztikus képe, másodsor a költők hírét összegyűjtő, a nevüket meghalni sohasem hagyó erény (*Tugend*) földi vagy égi voltának eldöntetlensége, harmadszor pedig az a nagyon határozott záróállítás, hogy végeredményben amit az örökkévalóság örököl, valójában talán nem is a mennyei eredetű, erényes, anyagi lélek – hanem csupán a puszta név (*Nähm*). Mindezen eldöntetlenségek pedig azt, hogy a szöveget megnyugtató véglegességgel betagozhassuk az Oidupusz-²⁹ vagy akár az Ábrahám-komplexum³⁰ némiképp mégiscsak megnyugtató rendszerébe, végeredményben lehetetlenné teszik – még akkor is, ha Catharina Regina von Greiffenberg szövege talán annak az antik görög költőnek, a Kallimakhosz stílusától érintetlen, önálló költői nyelvet kialakítani képes Theokritoszra, az *Anthologia Palatina* költőire és Catullusra egyaránt meghatározó hatást gyakorló, a thesszalonikéi Antipatrosz által egyenesen „*női Homérosz*”-ként emlegetett tegeai Anütének a hatástörténetétől sem független, aki a világirodalom történetében legelőször, mindenki mást megelőzve alkotott fiktív (s nem is csupán

²⁸ A retorikai kérdés működésének tágabb kontextusához lásd: SZILASI László, *Argumentatív tropológia és tropologikus argumentáció Balassinál. Az Adj már csendességet... példája: Retorikai elemzés*, Hungarológiai Közlemények, 2005/1, 63–75.

²⁹ Ld. Harold BLOOM, *Költészet, revizionizmus, elfojtás*, ford. Hódosy Annamária, Helikon, 1994/1–2 (*Az amerikai dekonstrukció*, szerk. Kovács Sándor s. k.) 58–76 – A tan részletes kifejtése összesen öt (4+1) kötetben történt meg. Harold BLOOM, *The Anxiety of Influence. A theory of Poetry*, London, Oxford, New York, 1973; *Kabbalah and Criticism*, Continuum, New York, 1975; *A Map of Misreading*, London, Oxford, New York, 1975; *Poetry and Repression: Revisionism from Blake to Stevens*, New Haven, 1976; *The Western Canon*, New York, Harcourt Brace and Co., 1994. A fontos magyar fordítás a negyedik, 1976-os könyvből származik: 31–51.

³⁰ Bővebben ld. SZILASI László, „Egyike is kétség” (*Az irodalmi Ábrahám-komplexumról*), *ActaHistLittHung* XXIX, Szeged, 2006, 239–250.

embereket) sirató és dicsőítő sírverseket. A kérdés, hogy valójában ismerhette-e Greiffenberg Anüté verseit, további kutatásokat igényel.³¹

Laufhüttének azonban mindenképpen igaza van: Greiffenberg gyászverse valóban [e]in irritierend rätselhafter Text. Irritálóan rejtélyes szöveg. Talán az is marad.

III.

Az aposztrophét Quintilianustól hagyományozódó definíciója („szavaink más irányba fordítása, amikor a szónok a bírótól valamely más személyhez fordul”)³² a genus iudiciale jellemző alakzataként teszi meg, s a törvényszéki jelleg valóban nem teljesen idegen e laudatiótól, elvégre mégiscsak egy apológiáért igyekszik köszönetet mondani. A szöveg exclamatióit azonban sokáig nem kíséri invokáció. Kényszerűen ugyan odaérhető metonímiaként az egymást követő jajkiáltásokba: legkeserűbb Ach (oka a halál), legfőbb veszteség (oka a halál), megismételhetetlen (az élet, és persze a halál), azonban amit elégikus fölépítése ugyancsak megkívánna: hogy szólítson meg akár élőt, akár élettelen (az elhaltat), részint trópusokkal fedi el, részint a végsőkéig kislelteti.

Ugyanakkor a legkeservesebb Ach metonímiaként való felismerése azt eredményezné, hogy az első aposztrophé [Ach] egyenesen a másodikat [Ach] aposztrofálja, valahogy úgy, ahogy egy helyütt Culler élcelődik rajta: „Óh, aposztrophé, taníts meg minket működésed érteni!”³³ A szövegben az aposztrophé jellegzetes

³¹ Anüté költészetét az *Anthologia Graeca*ban fennmaradt 21 (részben vitatott szerzőségű) epigrammájából ismerjük. Az *Anthologia Graeca* görög epigrammagyűjtemény, az *Anthologia Palatina* és az *Anthologia Planudea* egyesítése. (A gyűjtemény az *Anthologia Palatina* 15 könyve után azokat az epigrammákat közli, amelyek csak az *Anthologia Planudea*ban találhatóak, s ehhez egy függelékkel is csatol, amely újabb gyűjtésekből származó epigrammákat hoz.) Anüté verseit a *Palatina*-rész tartalmazza. A Pecz Vilmos-féle *Ókori lexikon* szerint: „E gyűjtemény a XI. századbéli «Codex Palatinus XXIII.»-ban maradt ránk. Az eredetileg heidelbergi pfälzi (Palatinus) codex 1623-ban került Rómába, majd 1797-ben Párisba, a párisi béke után a nagyobbik rész vissza került Heidelbergbe, de az utolsó fele (613. laptól kezdve) Párisban maradt a Bibliotheque Nationale-ban (Cod. Paris suppl. gr. 384. jellezzel). Fölfedezte Salamsius (Saumaise) 1606-ban a heidelbergi könyvtárban. Előbb vált ismertté az *Anthologia Planudea*, melyet egy Planudes nevű szerzetes gyűjtött a XIV. század elején (Planudes sz. 1260., megh. 1310 táján). E gyűjtemény 7 fejezetre volt osztva. Az A. Pal. fölfedezése után sem veszté el a Planudes gyűjteménye értékét (első kiadása 1494, kiadta Lascaris János Firenzében és Medici Péternek ajánlá; legjobb kiadását Bosch eszközölte. Utrechtben 1795–1816 Hugo Grotius kitűnő fordításaival együtt), mert több helyen jobb szöveget és egynéhány oly epigrammát is nyújt, melyek az A. Pal.-ban hiányzanak. Egy harmadik gyűjteménye volt Thessalusnak X. Leo korában (886–912). Schneidewin ismerteti *Progymnasmata in anth. graec.* Götting. 1855. cz. művében egy párisi és egy firenzei kézirat alapján. – Brunck P. F. 1722–1776. három kötetben adta ki az összes ismert epigrammákat. Jacobs ismét kiadta és commentárokkal látta el 1794–1814. 13 kötetben.” Az *Anthologia Graeca* anyagának ez utóbbi volt az első teljes nyomtatott kiadása. – A gyűjteménye(ek) (esetleges) korai hatástörténetéhez lásd még: Judith P. AIKIN, *Narcissus and Echo: A Mythological Subtext in Harsdorffer's Operatic Allegory 'Seelewig' (1644)*, Music & Letters, Vol. 72, No. 3 (Aug., 1991), 359–371.

³² M. FABIVS QUINTILIANUS *Szónoklattan*a, ford. PRÁCSER Albert, Bp., 1913, 324.

³³ Jonathan CULLER, *Aposztrophé*, ford. SZÉLES Csongor, Helikon, 2003/3, 370–389, 370. Az alakzat működésének vizsgálata a továbbiakban főként e tanulmány megállapításain alapszik.

indulatszavait tehát egyszer sem követi direkt vocativus, mintha bizony ódzkodna megszólítani a halottat. Az aposztrophé, mint e választott műfaj jellemző alakzata, ez esetben tényleg veszélyes lehet a beszélőre, amennyiben ennek valóban az a célja, hogy az útját álló irodalmi apát halottnak nyilvánításával némítsa el. A veszély abban rejlik, hogy (amint azt de Man fontos tanulmányában kifejti)³⁴ szoros a kapcsolat a holtakat megszólító aposztrophé és a holtaknak hangot adó prosopopeia között, a hang kölcsönzőjét ugyanis a megszólítás fikciója saját halálába némítja. Ez a felcserélődés az aposztrophé esetén az alakzat generálta specifikus temporalitásban keresendő.

A szöveg argumentációjában vélhetőleg hasonló okok miatt tapasztalható óvatosság. A (tágabb kontextust figyelembe véve mindenesetre) fiktív alkalom, amelyre íródik, ha kimondatlanul is, de különleges idő. Kézenfekvő volna tehát, hogy érveket merítsen annak nyilvános, közös vagy egyedi voltából. A legkifejtettebb érv azonban a szándékolt mód, mellyel az ég (ami általában s ehelyütt is leginkább metonimikusan értelmezhető, ezért az irigységből fakadó rablógazdálkodás vádja meglepően hat mélyen vallásos szövegek szerzőjének tollából) elragadta az angyali lelket, illetve ennek oka, a megőrzés.

A vigasztalódó zárlatban, az invokáció tulajdonképpeni aktusában hozott általános idő is pusztán a megszólítottra a továbbiakban egyedül érvényes örökkévalóság ellentpontjaként szolgál. A referenciális időben persze nem történik különösebb változás: Birken úr előtt még jó tizenkét esztendő áll. Amivel a beszélő ténylegesen leszámol, a kínálkozó időből vett érvek. Ezek gondos elkerülésével helyezi át kedves halottját az örökkévalóságba, tulajdonképpen az aposztrophé most-jába.

Az aposztrophé tárgyalt működése a culleri hipotézist követve ugyanis az alábbiakban körvonalazódik. A beszélő olyasmit szólít meg, ami a szöveg fikciójában nem tud neki válaszolni. Ezért aztán a megszólításból a beszélő felkínált énképén kívül más aligha lesz kiolvasható. Az ekképp konstruált énkép leggyakrabban azt sugallja, hogy a megszólítás valamiképpen mégis eredményes, vagyis olyan fikción belüli fikciót képez, melyben a beszélő lesz az a kiválasztott, akinek a válaszolni nem tudó mégis válaszol. Ebben a megközelítésben ez a tulajdonság a költőiség záloga. Az alakzat azonban az ígért, megszólító és megszólított között létesítendő viszonyt annyiban teljesíti, amennyiben a megszólítón belül létrehozza a megszólítottat. Ezt a helyet teremti meg az aposztrophé most-ja, melynek ideje a megszólítás nem időbeli, másként fogalmazva: örökkévaló jelene.

Jó érzékkel abban a műfajban hajtja végre, melynek alapvető, tehát diszkrét retorikai eszközei biztosítják, hogy visszafogott használatukkal magába fogadhassa aposztrofáltját („A szellem által átizzott test az erőtől/hőségtől szétfolyik”), hogy örökkévaló (diszkurzív) életet adhasson neki („Minden nagyszerűség részesül kínban is!”). Mindehhez egyetlen finom kitételként járul a zárlatban tetten érhető önreflexió: az erény annyiban a megszólaló attribútuma, amennyiben az apológia visszaperelte neki. Ebben a megközelítésben a szöveg jelentése elődszövege sikerességének függvénye.

³⁴ Paul DE MAN, *Az önéletrajz, mint arcrongálás*, ford. FOGARASI György, Pompeji, 1997/2-3, 103.

Auflö? (AG)

40. C. R. v. Greiffenberg an S. v. Birken

Seisenegg ; 20.2.1669 (nc); November 1669; -

über den betrauens-Wehrten

Todsahl

Der beeden vortrefflichen poeten

Herrn Harsbörffers und Herrn von Bürken

beder Seeligen gedächtnus!

1 Ach! Erz! Ach! haubt verlust! unwiederbringlichkeit! ?

2 o! Schaden Welchen nicht die ganze Weltt ersezen

3 mitt Allen schätzen kann! Sollt denn der tod verlezzen

4 das himmlisch' Auffs der Erd, das Ewig' in der Zeit?

5 ist denn die Engel Artth, des Sterbens nicht bestreht?

6 langt in die Sternen kreys der tod mitt seinen Nezen

7 Ach Mein: dem Himmel Selbst der Neid pflegt Anzuhezen

8 der Erden Was so ^{gütes} hochs zu haben Er verbeunt!

9 Will deren Seele selbst ^{Schöns} der gaben Er genossen

10 Die höchste Tugend Soll Auch ben dem höchsten seyn!

11 Der Geist durchseürte leib ist Von der ^{kräft} ^{hiz} zerfloffen

12 Ein jede herrlichkeit hatt gleichwohl Ihre Pein!

13 Der Tugend Recht Cur lob läst Eure Näm nicht Sterben

14 Es wirds die Ewigkeit von diesen Zeitten Erben!

kommital

topoi

?

Seisenegg den 20 Fe(bruar) 1669 Jars um 5 uhr Abends

no, plare...

40. C. R. von Greiffenberg S. von Birkennek, Seisenegg;
1669. február 20.(nc), 1669 november

A két kiváló költő,
a boldog emlékezetű Harsdörffer úr
és von Birken úr szomorú haláláról

Ach! Legkeserűbb ach! Legfőbb veszteség! Visszahozhatatlan!
Ó! Oly veszteség, melyet az egész világ összes
kincse sem pótolhat! Meg tudja a halál sebezni
a menyeit a Földön, az örökkévalót?
Hát nem halhatatlan az angyali lélek?
A halál a csillagokig elér az ő hálójával
Ach nem: az Ég irigysége felbuzdul,
Hogy ami oly jó/nemes/szép a Földön, azt elrabolja!
Élvezni akarja lelkének adományait ő is.
A legmagasabb erénynek a legmagasabbnál kell lennie!
A szellem által átizzott test az erőtől/hőségtől szétfolyik
Minden nagyszerűség részesül kínban is!
Az erény gyűjti össze híreteket és sohasem hagyja neveteket meghalni
S a mostani időtől majd az örökkévalóság örökli neveteket.

(Ötvös Péter prózai fordítása)

ANÜTÉ

Einen Lebendigen in einem Trauergedicht rühmen; über ein irritierendes
Gedicht von Catharina Regina von Greiffenberg

Der Briefwechsel zwischen Sigmund von Birken (1626–1681) und Catharina Regina von Greiffenberg (1633–1694) sowie das Tagebuch Birkens zeigen eine enge intellektuelle Freundschaft zwischen dem Nürnberger und der österreichischen Schriftstellerin auf. Als Catharina Regina 1664 seinen Onkel, den Stiefbruder seines Vaters heiratete, wollten sie ihre Heirat vor den Ödenburger Geistlichen (zu denen sie früher zum Abendmal und für Tröstung regelmässig reisten) zu legitimieren. Ihre Bitten wurden aber in Ödenburg energisch zurückgewiesen. Catharina Regina und Birken haben deswegen an einer Verteidigungsschrift gearbeitet, die dann von Birken allein beendet wurde. Nachdem er diese Apologie den Ödenburgern gesendet hatte, wurde ihre früher so enge Beziehung viel zurückhaltender geworden. Die Autoren dieses Beitrags versuchten die Gründe dieser langsamen Verfremdung zu erklären.